

GENEZA MUNICIPIULUI BĂLȚI: CONCEPT URBANISTIC ȘI PRIMA ATESTARE
Marșalcovschi Teo-Teodor

*În memoria
soției Ecaterina*

Geneza și evoluția așezărilor urbane medievale reflectă „expresia unui proces social-economic în cursul căreia meșteșugarii din obștea sătească se desprind de agricultură pentru a se stabili în centre care să le înlesnească într-o mai mare măsură practicarea meseriei”¹. Studiarea complexă a acestei probleme tinde să precizeze tipologia feudalismului moldovenesc, specificul evoluției orașelor în genere, restructurările din sfera producției și a relațiilor sociale, principalele direcții ale politicii interne etc. Cadrul cercetării are menirea firească să informeze populația orașului și, în genere, opinia publică cu analize și sinteze documentate, ceea ce poate exercita influență asupra formării conștiinței și calităților patriotice ale cetățenilor pe principii obiective. Pe ansamblu, după Nicolae Dabija, activitatea dată reia și cinstește trecutul, care înfățișează „o datorie de căpetenie” și „onoare a oricărei generații”².

Bălți, oraș bine cunoscut, este situat pe întinsul stepei care-i poartă numele în locul unde se varsă râulețul Răuțel în Răut. În aria municipiului și a zonelor limitrofe curg și alte ape mici, dar ignorate cu desăvârșire ca valoare naturală. Se prezintă original relieful bălțean. Orașul este plasat pe cinci coline de o priveliște rară tipică zonelor subcarpatine, care coboară lent spre albiile celor două fluvii. Lunca Răutului pe cursul apelor deschide o panoramă de o frumusețe inedită completată armonios de faună și floră variată, precum și de alte monumente naturale, lăsate și acestea în voia întâmplării.

Municipiul are o suprafață de 110 km² înclinată rațional cu fața spre soare. Populația urbei este de peste 130 mii oameni, care locuiește în 14 cartiere, cel mai mare fiind *Dacia*. Orașul dispune de 384 străzi și stradele, 12 poduri, majoritatea având capacitate mare.

Se bucură de faima unui centru industrial și de comunicații importante. Urba are o serie de întreprinderi industriale și de prelucrare a produselor agricole (uzinele „Agromaș”, „Răut”; combinatele „Basarabia Nord”, „Incomlac”, „Floarea”; fabrici de confecții etc). Prin oraș trec mai multe șosele care leagă nordul și sudul, estul și vestul republicii; trei ramificații feroviare cu două gări. Aici funcționează Universitatea de Stat „A.Russo”, Teatrul Național „V.Alecsandri”, 5 colegii, 6 școli profesionale, 14 licee, 12 școli generale, alte instituții de învățământ și educație. La

¹ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, Iașii vechilor zidiri până la 1821, Ediția a II-a, revăzută, Iași: Cartea Editorială Demiurg, 2007, p.21

² Nicolae Dabija, Pe urmele lui Orfeu. Eseuri (ed.a doua revăzută și completată), Chișinău: Hyperion, 1990, p.8

dispoziția pacienților există 4 spitale (clinic, psihoneurologic ș.a.), un sistem bine coordonat de policlinici, centre de urgență medicală, reabilitare, medicină preventivă etc.

Orașul este reprezentat de mai multe credințe: ortodoxă de stil vechi cu un episcopat, două catedrale și patru biserici; romano-catolică cu o biserică catolică; protestantă (bapțiști ș.a.) cu trei biserici, iudaică cu o sinagogă, martorilor lui Ehovala cu o casă de rugăciuni, armeano-creștină cu o biserică ș.a.

* * *

Tentativa de a spicui istoria orașului începe pe la mijlocul sec. al XIX-lea, însă rezultatele erau prea modeste¹. Lucrurile nu s-au schimbat nici mai târziu din cauza că autorii preluau tezele ^{greșite} din trecut² fără ca acestea să fie supuse analizelor de rigoare. Istoriografia sovietică mai consacrată în editarea unor materiale, inclusiv și cu caracter monografic de asemenea nu izbutește să studieze rădăcinile îndepărtate ale orașului, referindu-se în mod special la descrierea evenimentelor care au urmat de la 1812 încoace³. Studiarea genezei și epocii medievale a fost lăsată pentru viitor, doar că s-au făcut numai unele referințe cu caracter general.

Banală se prezintă, spre exemplu, concluzia cum că teritoriul de la intersecția fluviului Răut cu Răuțel, Cubolta și Căinar ar fi făcut parte din componența Daciei⁴ sau afirmația, conform căreia aceeași zonă a fost afectată nefast de toate popoarele barbare din cadrul migrațiilor⁵.

Este bine cunoscut, că primul val al migrațiilor cuprinde sec. VI - VII. Stepa bălțeană a fost afectată numai de avari în jurul anului 480. În cel de-al doilea val participă ungurii (sec. al IX-lea), iar către sec. al XIII-lea - tătarii.

În ambele valuri sunt incluși și slavii: la început slab, iar în sec. VII-IX, ceva mai activ. Literatura sovietică a formulat concluzii potrivit cărora elementul slav era

¹ А.Защукъ. Этнография Бессарабской области, în «Записки Одесского общества истории и древности». Том V. Одесса, 1863 с. 546, 550,553, 556, 565, 568; П.Свиньин. Описание Бессарабской области, Там же, том VI, с.291 ș.a.

² Zamfir Arbore, Dicționarul geografic al Basarabiei, Chișinău: Muzeum, 2001, p.23; Almanahul orașului și județului Bălți pe anul 1933; Ion Guguiman, Bălțul, un oraș care crește, în „Revista geografică română, 1939 ș.a.

³ Ю.Рошкован, Л. Фейдер. Бельцы. Под ред.В.М.Кравцова. Кишинев: Карта молдовенеаскэ, 1961; Бălți, Chișinău: Timpul, 1972 (album cu intervenții istorice); B.Ghissler, L.Halaș, Bălți, Chișinău: Timpul, 1980; S.A.Sivolobov, S.L.Uliașev, Bălți, Chișinău: Timpul, 1988.

⁴Ю. Рошкован, Л. Фейдер. Указ.соч., p.3

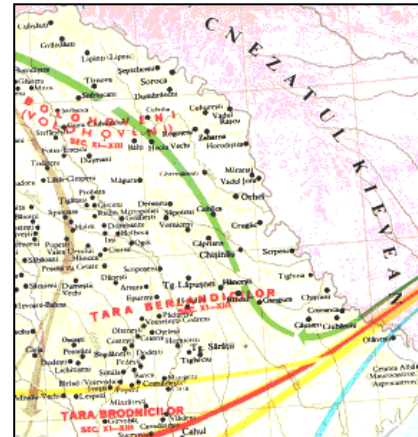
⁵ Idem. Se afirmă, că pe aici au trecut vestgoții (sec.III), hunii (sec.IV), avarii (sec.VI), pecenejii (sec.X), polovții (sec.XI), tătarii (sec.XIII), iar în sec. VII-IX „au locuit triburile slave” fără ca să se specifice caracterul migraționist al acestora. Prin aceasta se subânțelege că slavii s-au bucurat de statut autohton, iar populația romanizată băștinașă ar fi fost supusă procesului migraționist și odată cu Evacuarea lui Aurelianus părăsește locurile strămoșești. Tocmai peste vre-o șase-șapte secole revine la est de Carpați cu efectul presupusei simbioze cu slavii „autohtoni” și producerii etnosului dorit „волохъ” (Н.А.Мохов. Очерки истории формирования молдавского народа. Кишинев: Карта Молдовенеаскэ, 1978, стр.30, 35, 53-64). Sedentarea perversă a conceptului antiștiințific este urmată de teza care exclude definitiv existența elementului etno-lingvistic bazic (daco-roman/valah/român) în perimetrul teritoriului dintre Prut și Nistru. „...Dacă prezența elementului slavon în cultura balcano-dunăreană nu poate fi contestată, afirmă autorii sovietici, apoi prezența elementului est-romanice pe teritoriul Moldovei nu are acoperire științifică” (Н.А.Мохов, В.С.Зеленчук, П.В.Советов. Итоги и перспективы работы научного Совета по проблеме «Славяно-волошские связи и происхождение молдавской народности», în «Славяно-волошские связи» (Сборник статей). Кишинев: «Штиинца», 1978, стр.6). Judecând după titlul culegerii și esența tezelor exprimate contactele etno-culturale de aici au avut două niveluri: slavo-dacoromane cu finala creării „volohilor” și slavo-valahe care produc „poporul moldovenesc” separat de la cel românesc. Astfel, „scrutările” aberante ale istoricilor sovietici au demonstrat conformismul total al cercetărilor cu interesele geopolitice ale U.R.S.S.

prezentat definitiv și autohton¹. Restul migrațiilor au ocolit teritoriile stepei bălțene.

Eludarea acestor teritorii are la bază mai multe cauze, însă principala e că barbarii evitau trecerea munților, preferând să se

miște prin zonele de stepă și, evident, prin părțile laterale ale lanțului carpatin. Astfel, stepta unde peste timp va fi așezat or. Bălți rămânea în afara incursiunilor directe. Cât privește marea invazie tătaro-mongolă, apoi ea afectează prioritar numai actuala Bucovina și se

infiltrază pe dreapta Tisei în direcția Panoniei, prin bazinul

Crișului și stînga Siretului, Câmpia Română și Severin. Situația se modifică pervers tocmai după întemeierea Hanatului din Krimeea. Din acest moment teritoriul bălțean este afectat sistematic de tătarii nogai în calitate de aliații fideli ai otomanilor.

Sunt fără acoperire științifică afirmațiile că „în sec.VII-IX pe teritoriul actualului Bălți locuiau triburile slave ale tivertilor”² sau că a fost sub jurisdicția knezatatului Haliciano-Volyn³, iar în sec.X-XI trecuse în componența Rusiei Kieve⁴, de fiecare dată ignorându-se elementul autohton daco-roman. Din acest motiv liderii Radei Ucrainene au manifestat pretenții teritoriale, enunțând că Basarabia face parte din teritoriul național ucrainean⁵, iar Nota guvernului sovietic din 26 iunie 1940 adresată guvernului României stipula precum că aici ucrainenii formau majoritatea populației. De fiecare dată se confundau două lucruri esențiale: preponderența numerică a românilor în ținut și traiul real al minorității etnice ucrainene în ținut cu o pondere de 9-12%⁶.

Afirmația că „în secolul al XIV-lea teritoriul orașului a intrat în componența Principatului Moldova”⁷ reflectă insistența istoriografiei sovietice de a relua

¹ A se vede: Н.А.Мохов. Очерки истории происхождения молдавского народа. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978, с.53-64 ș.a.

² Ю.Рошкован, Л.Фейдер. Указ.соч., с.3

³ Ю.Рошкован, Л.Фейдер. Там же; *История Молдавской ССР*, стр.256 и др. V.Stati, susține ideea sintezei dintre slavi și populația romanizată rezultată cu geneza volohilor. Din altă parte se exprimă oportunitatea includerii Basarabiei în componența Rusiei Kieve și a knezatatului Haliciano-Volyn (a se vedea: Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Chișinău: Vivar-Editor, 2002). V. Stepaniuc precizează: „În unele lucrări și chiar manuale de istorie, conchide acest autor, și astăzi se vehiculează ideea că zona de nord-est dintre Prut și Nistru s-ar fi aflat sub oblăduirea Rusiei Haliciene” (Victor Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc. Aspecte istorice, politico-juridice*, Chișinău, 2005, p-18)

⁴ Idem; *История Молдавской ССР. Том первый*. Кишинёв: Картя молдовеняскэ, 1987, стр. 227-234 и сл.

⁵ Prof. Stefan Rudnițky afirmă: „Gubernia Basarabia împreună cu extremitățile nord-vestice și fâșia litorală aparțin de teritoriile naționale ucrainene” (*Украина, земля и народ*. Вена, 1916-Cit.după: *Iakob Becker, Bessarabien und sein Deutschtum. Bietigheim. Württemberg*, 1966, p.76. În cadrul ședinței Radei Centrale Ucrainene din 20.IV.1918, liderul acesteia Mihail Grușevsey declară: „Basarabia pe parcursul istoriei sale nici când nu a aparținut Moldovei, iar moldovenii din Basarabia constituie nu mai mult, decât o minoritate etnică” (a se vedea: I. Dumitrașcu, *România transnistreni în Rada Centrală Ucraineană în 1918*, în rev. *Moldova nouă*, nr. 1-3, ianuarie-decembrie 1941, p.89)

⁶ O.G.Lecă, Neamul românesc. Formarea lui și influențele străine. Sinteză etnologică, în rev. „Viața Românească”, 1926, nr.5-6, p. 207

⁷ Ю.Рошкован, Л.Фейдер. Указ.соч., с.3

cunoscuta „teorie imigraționistă” elaborată de către istoricii austro-ungari¹ și investită ulterior cu ușurință în etnonimul βολοχ în calitate de product al simbiozei slavo-daco-romane și presupusa geneză a „poporului moldovenesc”² adversă bazicului românesc. Atât autorii „teoriei imigraționiste” cât și fondatorii istoriografiei sovietice ignorau similitudinea proceselor etnice, istorice și culturale de pe ambele maluri ale Dunării³, în Transilvania⁴ și la est de Carpați⁵ din cele mai îndepărtate timpuri. Unele modificări neesențiale intervin numai după anexarea unor ținuturi la unul din cele trei imperii, cum e și cazul oblastiei Basarabia. În asemenea situații istoricii fabricau scrieri convinabile exclusiv politicii cercurilor expansioniste respective. La fel s-a întâmplat și în descrierea rădăcinilor or. Bălți. Astfel, nu poate fi considerată părerea lui F. Bruni care afirma voluntar că în sec. al XIV-lea Bălți ar fi fost un oraș rusesc⁶. Ideea diformă rămâne în vigoare ascuns și în publicațiile apărute mai recent⁷, recent⁷, doar modificată ca formă.

Pentru a reconstitui principiile adevărului și dreptății suntem obligați să analizăm succint problema componenței etnice a populației din estul munților Carpați de până la formarea Țării Moldovei. Sursele narrative, materialele culturilor arheologice, lingvistica, creația populară confirmă incontestabil că aici au locuit în permanență strămoșii românilor - valahii. Restul părerilor, care substituie acest factor obiectiv, își pierd valoarea din start.

Privitor la etnonimul *valah*, adică *român* există o mulțime de surse ale tradiției literare. Aceste provin din arsenalul limbilor nordice și nord-vestice ale Europei, est-slave, cancelaria papală și din mărturisirile surselor arabe. O inscripție runică executată pe o piatră comemorativă (așezarea Sjonhen pe insula Gotland din Marea Baltică) de la finele secolului al IX-lea atestă etnonimul *Blakumen*, o variantă scandinavă al numelui valah⁸. Un document islandez, (probabil, din 1018-1019)

¹ R.Rössler, *Romaniche studien*, Leipzig, 1971; I.Yung, *Römer und Romanen in der Donauländer*, Insburg, 1877 etc. Acești autori și urmașii lor adepți a „teoriei imigraționiste” au fost influențați de unele aprecieri ale publicațiilor antice și medievale timpurii. Spre exemplu, Eutropiu, un contemporan a lui Constantin cel Mare scria: „Traian, după cucerirea Daciei, adusesse o mulțime foarte mare de oameni din toate colțurile lumii romane” - *Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas [eo] copias hominum*”, în *Eutropius, Scrieri istorice de la întemeierea Romei, VIII, 6*. Asigurările lui Eutropiu nu pot fi confirmate. În istoria Romei republicane și imperiale nu se cunosc strămutări masive de populații. Interesul practic al autorităților era completarea arsenalului de sclavi și extragerea bunurilor materiale de la popoarele și statele cucerite.

² Н.С.Державин. Происхождение молдавского народа. – Жн. «Советская наука», 12/1940, с.3-28. Publicația a apărut după crearea RASS Moldovenești (1924) și ocuparea sovietică a Basarabiei în iunie 1940

³ Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p.27

⁴ Ștefan Ștefănescu, *Istoria medie a României, Partea I-a, Principatele române – Originea și afirmarea lor*, București, 1991, p.124-134; Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, București: Humanitas, 1992, p.13-30 ș.a.

⁵ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982; Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, Iași, 2008, p.151-181; Iancu Maxim, *Etnogeneza românilor și a altor popoare europene privită prin prisma geografiei istorice*, Iași, 1995, p.109-124 ș.a.

⁶ Ф.Брунь. Современная библиография, în «Зап. Одес. общества истории и древности». Томъ III. Одесса, 1853, с. 435

⁷ Bălți. Album – Text și elaborare de Svetlana Grișina, Chișinău: Proart, 2006, p.21. Aici din textul lui F.Bruni «...въ другой городъ въ Россіи» (“...în alt oraș din Rusia”) este omis cuvântul “din Rusia” și sună astfel: «...въ другой город, называемый Бельцы» („...în alt oraș numit Bălți”).

⁸ Victor Spinei, *Informațiile istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele XI-XIV*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”*, XIV, 1977, Iași, p.1

denotă același etnonim, *Blökumenn*¹ numai că rostit în grupul de limbi anglo-saxe. Cronica lui Nicetas Choneatis relatează despre reținerea în 1164 a lui Andronic Comnenul de βλάχοι² (vlahi/valahi). Atunci când Kinnamos se referă la expediția bizantină împotriva maghiarilor din 1166 povestește și despre *vlahi*³, care erau aliați al sauromațiului/sarmaților. *Ipatievskaya Letopisy* relevă conflicte militare în anii 1231, 1235, 1241 și 1257 dintre Haliciului și βολοχοι (v/bolohoveni) din cauza intenției acestui vecin să administreze Basarabia de nord, între care și stepa bălțeană⁴. O cronică din 1150 atestă localitatea Bolohovo și populație *valahă* autohtonă prin părțile nordice ale Moldovei⁵. Pohvala măreață a valahilor se observă dintr-un act german de la înc.sec.al XIII-lea care ne informează despre sosirea la un mariaj select a unui duce „úrzer *Vlâchen* lant” („din țara vlahilor”) păzit de „un pâlc de 700 oșteni”⁶.

Populația valahă de la răsărit de Carpați este menționată în pisanile papale. Scrisoarea din 14 noiembrie 1234 adresată lui Bela al IV-lea, viitorul rege al ungarilor, cu ocazia refuzului Episcopiei Cumană⁷ de a recunoaște autoritatea vaticană, evidențiază etnia *Walathi* din Țara Bârsei, locuri apropiate de Ungaria și la est de Carpați⁸. În *Cronica lumii* de Rudolf de Ems (mijl.sec. al XIII-lea) figurează un un popor *vlah* < privit dinspre vest > „*dincolo de munți*”⁹, evident, și în stepa de mai târziu *bălțeană*. *Geografia* lui Vardan scrie despre „*oulachat*” (*vlahi*), care locuiau în vecinătate cu rușii¹⁰, adică la nord, nord-est de munți.

Informațiile insistente despre *valahi* (*vlahi*) nu pot fi lăsate fără atenție când se fac studii ale genezei orașelor și a poporului român. Etonimului figurează, după cum se vede încontinuu, în limbile germană, scandinavice, poloneză, slavonă, maghiară atașat respectiv la normele lexicale, fonetice și morfologice. Esențialul însă rămâne irevocabilă – și la est de lanțul montan carpatin locuia unul și același popor numit *valahi*. Alternanțele *valah/voloh/vlax* semnifică transformarea vocalei „a” în „o” care devine plenisonă sau dispare cu totul, iar raportul „*valah- „bolohoven*” reflectă aceeași corelație dintre consoanele „b” și „v”. În toate cazurile chintesenta noțiunii nu este abandonată, de aceea modificările lingvistice nu trebuie să deranjeze auzul sau să se extragă concluzii tendențioase. În această ordine de idei semanticul „*valah/român*” trebuie privit identic, fiindcă reflectă nuanțe similare lingvistice.

A.Zasciuk, autor rus din sec.al XIX-lea, cu această ocazie scria nu fără sens că «*самое название Румыны (Римляне) сохраняемое молдавскимъ племенемъ, даютъ поводъ, считать ихъ происхождение западнымъ*»¹¹ („...însuși numele de român (roman) moștenită de seminția moldovenilor, este un precedent să fie

¹ Ibidem, p.2

² Idem

³ Ștefan Ștefănescu, Op.cit, p. 35

⁴ Victor Spinei, Informații., p.3

⁵ Ibidem, p.4

⁶ Ibidem, p.3-4

⁷ Episcopia Cumană a funcționat în anii 1057-1241. După marea schismă a bisericii creștine din 1054 Episcopia trece la ritul ortodox.

⁸ Victor Spinei, Informații, p.5

⁹ Idem

¹⁰ Ibidem, p.6

¹¹ А. Защукъ. Статистика. Этнографія Бессарабской области, în «Зап. Одесскаго общества истории и древности». Томъ пятый, Одесса, 1863, с. 499

considerați de proveniență occidentală”). În continuare precizează: «Поляки, Венгры и другие сосѣди называютъ, такъ какъ и всѣхъ италианцевъ – Волохами»¹ („Polonezii, ungurii și ceilalți vecini îi numesc pe români volohi, la fel ca și pe toți italienii”). Există și alte indicații privind traiul valahilor (românilor) în calitate de populație majoritară la est de Carpați². Celelalte etnii minoritare, de regulă, regulă, nomade și belicoase, formau substratul etnic fluctuos, printre care erau și slavii.

Sursele mărturisesc că slavii provin din părțile Vistulei și se infiltrează spre sud prin părțile laterale ale Carpaților, afectând Balcanii, Bizanțul și sudul Greciei. Mișcarea lor a produs un dezechilibru etnic important în spațiul dat³. Pheophilakt Simiokatta (≈582-610), spre exemplu, afirma că „trupele, alt fel zis, - bulucurile de slavi, devastau puternic locurile tracice”⁴. În același mod se exprimă și autorul bizantin Menandru [Protictor]⁵. Astfel, concluziile care afirmă că slavii au jucat un rol progresiv în destinele băștinașilor din arealul balcano-dunărean, nu corespund întocmai adevărului obiectiv.

Pentru a domina în zonă țarismul permanent a exploatat creștinismul ortodox. În Moldova limba și scrisul slavon este introdus din 1401 mai întâi în biserică, iar apoi și în cancelarie. Timp de două secole și jumătate vorbitorii de limbă valahă/română erau obligată să asculte serviciile divine și de legislație într-o limbă necunoscută. Abia la mijl.sec.al XVII-lea⁶, prin efortul depus de Vasile Lupu și anturajul său cult, limba română este ridicată la locul cuvenit.

Și literatura despre Bălți este afectată de aceeași tendință. Astfel, când se presupune că Bălți la finele sec. al XV-lea a fost supus unui jaf crud și ars temeinic de tătarii lui Ghirei-Khan⁷, urmează constatarea că „băștinașii rămași în viață au fost fost luați prizonieri”⁸. Judecând după afirmație, localitatea trebuia să dispară cu desăvârșire. Imaginația fantezistă, însă, avea un singur scop, și anume, de a îndreptăți expansiunile țariste de mai târziu în direcția sud-vestică pentru că Rusia „nu putea să

¹ Idem

² Vlad Georgescu conchide că “începând cu secolele IX-X se poate vorbi de un popor român definitiv constituit” (Vlad Georgescu, Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre, Ediția a III-a, București: Humanitas, 1992, p.23). Alt fel zis, etnonimul “valah” cu semnificație de “roman”/”român” intră în circuit uzual; Gh.Bichir, Cultura carpică, București, 1973; S.Sanie, Civilizația română la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec.III î.e.n. – sec.II e.n.), Iași, 1981; I.Ioniță, Din istoria civilizației dacilor liberi, Iași, 1982 ș.a.

³ Vlad Georgescu, Op. cit., p.23

⁴ Феофилакт Симиокатта. История. Москва, 1957, с. 75

⁵ Менандр Византиец (Протиктор). - Жн. «Вестник Древней Истории», 1941, № 1, с. 247. A se mai vedea: A.B. Мишулин. Древние славяне в отрывках писателей по УП в. – Ibidem, pp. 233-235, 252, 254 – 258 ș.a.

⁶ Alexandru I.Gonța, Rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolul XIV-XVI (Originea istorică a cobălilor), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, XIV, Iași, 1977, pp.269, 275; Silviu Vacaru, Activitatea diecilor din cancelaria domnească a Moldovei în prima jumătate a secolului XVII, în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”, XXX, Iași: Editura Academiei Române, 1993, p.103

⁷ Ю.Рошкован, Л.Фейдер. Указ.соч., с.3; Zamfir Arbure, Dicționarul geografic al Basarabiei, Chișinău: Museum, 2001, p.23; Энциклопедия Советикэ Молдовенеаскэ. Вол.І. Кишинэу, 1970, п. 541; Бэлць. Кишинэу: Тимпул, 1972, п.5; Б.Гисслер, Л.Халаш. Бэлць, Кишинэу: Тимпул, 1980, п.3; Ștefan Ciobanu, Basarabia, Chișinău: Universitas, 1993, p.86; N. Iorga, Români în Basarabia, București, 1995, p.57 ș.a. Autorul turc Evelia Celeby remarcă un episod de după căderea Cetății Albe (1484) când hanul Menghili-Ghirei „cade la picioarele calului de luptă” a lui Baiazid și cere ca armata lui de 200 000 oameni să jefuiască Moldova și sultanul „permite” (Эвеля Челеби. Книга путешествия. Вып. I. Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с.34). Această campanie să fi afectat concret și s. Bălți? Probabil, autorii au aplicat situația generală la o localitate care încă nu exista sau nu reprezenta o mare importanță pentru agresori.

⁸ Бэлць. Алсэтуиторь: С.А.Сиволобов, С.Л.Ульяшев. Кишинэу: Тимпул, 1988, п.8

privească indiferent la hoardele străine, care o făceau pe stăpânul pe pământurile Ucrainei și Moldovei”¹, ambele fiind creștine de rit ortodox. În afară de construcția prea naivă a frazei ese la suprafață aderența necondiționată a autorilor la politica agresivă a țarismului². În calcul a fost luat deficitul de acte, printre care pierderea arhivelor cancelariei domnești, ale orașelor, târgurilor și satelor de până la

fârșitul sec. al XVIII-lea³. Printre acestea ar fi fost zapise, urice și alte documente cu referire la Bălți⁴.

Pe fonul acesta nefavorabil s-a inventat o istorie frauduloasă a orașului. La temelia scrierilor a fost pus nu cercetarea, dar niște legende necontrolate și lipsite total de suport științific. În contextul dat au fost produse fabula despre Ringala Mazovia, denaturarea unor pasaje din consemnările călătorului francez de Lannoy, care face o vizită la curtea domnească a lui Alexandru cel Bun în iarna anului 1421 și alte fragmente din istoria municipiului.

Literatura conturează o tentativă de a explica etimologia cuvântului „Bălți”. În această privință greșește până și N.Iorga, cel mai mare istoric național și european. „Numele-i venea, firește, spune savantul, de la așa de multe bălți, pe care le lasă Răutul – el însuși un șir de băltoage – primăvara și care se face iarna un noroi istovitor”⁵. În același mod se exprimă majoritatea absolută a autorilor din trecut și prezent. Confuzia a afectat puternic opinia publică. De aceea pronunțarea denumirii al acestui oraș se asociază automat cu noțiunile de „baltă/-ți”, „băltoacă”, „mlaștină”, „glod”, iar în surse și elaborări toponimul apare că Bălți/ Bălți/ Bălțili (Бѣлцулу) /Bălțu /Bălțulu etc.

Analizele lingvistice și topografice tind să scoată din anonimat și acest aspect al problemei. Mai întâi de toate, este necesar să corelăm principiile metodologie și modificările fonemo-morfologice ale noțiunii. Eugen Coșeriu vede trei filtre ale transformărilor gramaticale – constituțional, funcțional și relațional⁶, ceea ce deschide deschide perspectivă în descifrarea etimologică a noțiunilor. În continuare celebrul savant concluzionează că „fenomenul este foarte amplu” și elaborează ideea că elementele lingvistice subordonate nu „pot fi considerate ca fiind transformări”⁷ imediate ale celor bazice.

Astfel, topicul „Bălți” nu provine neapărat de la „baltă”/„bălți”, așa cum se obișnuiește, dar de la hidronimul *Bălți*, pârâu care se scurge în Cubolta și are sprijin lexical traco-dacic⁸. A doua versiune a etimologiei cuvântului Bălți poate avea susținere în noțiunile *bâlci/bâlcuri* (magh. *bolcsu*), un echivalent al cuvântului *iarmaroc*. Teoretic *â/y* nu trece în *ă*, însă etimologia populară nu exclude astfel de

¹ Idem

² Șt.Ciobanu, Motivele suflotești ALE UNIRII Basarabiei cu România, în “Viața Românească, 1920, anul XII, nr.1, martie, p.14; Teo-Teodor Marșalcovski, Vladimir Surdu, Revenirea lui Iorga, în “Profesorul Nicolae Iorga: Omagiu, Bălți: Presa universitară bălțeană, 2006, p.15

³ Silviu Vacaru, op.cit. p.97

⁴ Энциклопедия Советикэ Молдовеняскэ, v. I, п.541. Oricum, cercetările mai recente demonstrează variante pentru studierea problemei (a se vedea: Teo-Teodor Marșalcovski, Vladimir Surdu. Когда на самом деле основаны Бельцы? – «СП», (Бельцкая еженедельная региональная газета) № 16, 17 (19 и 25 апреля 2007 г.)

⁵ N.Iorga, Români în Basarabia, București, 1995, p.57

⁶ Eugeniu Coșeriu, Lecții de lingvistică generală, Chișinău: ARC, 2000, p.229

⁷ Ibidem, p.219

⁸ I.I.Russu, Limba traco-dacilor, București: Ed.Academiei Române, 1959, p.129

transfigurare: *bâlci/bâlcuri*→*Bălți*. A se compara: *bolcsu* (magh), *blato* (sl), *baltë* (alb), *balte* (traco-ilirică).

Geneza orașelor trebuie privită dependent de o serie de premise obiective interne și externe. Spre deosebire de celelalte orașe moldovenești, Bălți se include în proces mult mai târziu. În calitate de argument ne servesc sursele medievale (hrisoave, urice, întărituri, dani, porunci, hotărniciri¹ ș.a.) datate abia după ce producția de tip urban în Moldova luase deja avânt. Așa, că orice tentativă de a afirma că în 1421 exista un careva Bălți la confluența fl. Răut și Răuțel nu corespunde adevărului. Localitatea intră în limba actelor tocmai spre finele sec. al XVI-lea ca un sătuc obișnuit, cu care ocazie Șt. Ciobanu intuia că „istoria acestui oraș se pierde în negura trecutului”².

Pentru a găsi rădăcinile îndepărtate ale or. Bălți trebuie să apelăm la gama nuanțelor tipice pentru toate așezările de la noi. Studiarea problemei arată cu siguranță că mișcarea urbanistică reprezenta univoc continuitatea. Dovada cea mai elocventă este obștea teritorială transformată pe parcurs în obște sătească și, în finală, evoluat în obștea devălmașă longitudinală (sec. XV-XVI)³.

Pe măsura descompunerii obștii și concentrării proprietății funciare în mâinile feudalilor laici și ecleziastici au fost constituite trei tipuri de sate: *domnești (libere)*, *obștești (moșnene/răzeșești)* și *aservite (boierești/monastice)*. În sectorul dintre actualul Bălți și Florești domina categoria satelor libere cu șansa ca unele să devină târguri⁴, iar cu timpul și orașe. Investigațiile lui L.L.Polevoi evidențiază două cauze principale în acest sens: voința domnească și activitatea specifică economică a coloniștilor, negustorilor și meșteșugarilor⁵. În procesul dat savantul evidențiază două reprize interdependente: *sat* → *oraș* <„târg”> și „loc” <*domnesc*> → *târg*.

Târgul, în viziunea istoricului, reprezintă o aparență veche și integrată activ în mișcarea urbanistică, iar „locul <*domnesc*>”⁶ reflectă mișcări mult mai recente, în

¹ *Hrisov* (n.gr. χρῆσιμου=bulă de aur) – act ieșit din cancelaria domnească apoi semnat de domn, care servește ca titlu de proprietate (întăritură) sau de privilegiu (ispisoc). *Uric* (mag. örök) – act domnesc de proprietate veșnică imunitară sau de donație acordat cuiva [document, act, hrisov, zapis]. *Zapis* (sl.зались) – act, dovadă de proprietate.

² Șt.Ciobanu, Basarabia, Chișinău: Universitas, 1993, p.86

³ Я.С.Гросул, Д.М.Драгнев, П.В.Советов. Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии. – «Учёные записки» Кишинёв.университета, том 79, 1965, с.163-183; Тео-Teodor Marșalcovschi, Răzeșii în context istoric și juridic, în „Anuarul” Catedrei Disciplini Socioumanistice, 2006/2007, Bălți: Presa universitară bălțeană, 2007, p. 49 ș.a. Discuțiile, privind această problemă, se par a fi inutile. Istoriografia națională (Radu Rosetti, Henri Shstal, D.Dragnev și alți specialiști importanți) a stabilit tendința dată. Rămâne să se precizeze raportul dintre forma comunală de organizare a satelor și unitățile rurale apărute din sec.XV-XVI încoace în afara cadrului tipologic. În această privință istoriografia de peste Prut (P.P.Panaitescu), dar, mai ales cea sovietică (P.Sovetov ș.a.) s-a exprimat, dar conectată sever la conceptul „anticontinuității”.

⁴ În literatura de specialitate se afirmă de cele mai multe ori că noțiunea de *târg*, la fel ca și de *garg/îngrăditură*=zid de unde derivă *grad* au etimologie slavă. Se pare că avem de afacere cu o greșală istoriografică, cu atât mai mult că orașele și centurile de fortificație nu aparțin slavilor. Astfel, noțiunea de *târg* funcționează încă la celți. Cât privește cealaltă noțiune, de *gard* o găsim în vocabularul a mai multe popoare din cele mai vechi timpuri. Casa lui Remus și Romulus (579 î.e.n) era apărată de un *gradus*. Cuvântul este întâlnit pe timpul lui Valentinian (364-369) când este învins în Basarabia Atanaric al goților. *Gard* exista și în limbajul strămoșilor noștri daci. A se compara: *gargh* în albaneză, *gordum* (oraș) în frigidă, *χαρτις* (grădină) în greaca veche, *gaird*(gard) și *gards*(casă) în gotică, *gurtas* (fortificație) în hittită, *gardas*(gard) în lituaneană, *gradū* în vechea slavă etc (*Mihai Vinereanu, Originea traco-dacică a limbii române, Chișinău: Pontos, 2002, p.87*).

⁵ Л.Л.Полевой. Проблемы возникновения городов феодальной Молдавии (история изучения, его результаты и перспективы), în «Молдавский феодализм. Общее и особенное (история и культура). Кишинев: Штиинца, 1991, с.67

⁶ Ibidem, p.75

baza căreia unii istorici găsesc schimbări tipologică ale feudalismului moldovenesc¹. În esență, însă, poate fi vorba numai de formare târgurilor din contul satelor domnești². Cu timpul aceste târguri/orașe noi au raliat la forme de organizare internă tipice pentru orașele din Moldova. Se are în vedere utilizarea *Dreptuul german de Magdeburg* (șoltuz, pârgar), dar fără abandonare definitivă a *Obiceiurile pământului*³. Bălți va trece mai lent de la modul de organizare rurală la cel urban, pășind treptele unui sat obișnuit, târg de vite, oraș boieresc cu o producție agro-meșteșugărească și, în sfârșit, căpătând înfățișarea unui oraș liber. Aici a dominat pronunțat tradiția autohtonă și mai puțin dreptul magdeburg. Avea o populație mică, care practica agricultura, meșteșuguri și comerț. Era specializat mai cu seamă în producerea cerealelor, creșterea animalelor cornute și a cabalinelor și comercializarea acestora.

Sursele indică, că în Moldova până în 1449, au existat 755 de așezări rurale, din care 525 (69,5%) și-au păstrat hotarele străvechi⁴, iar 230 (31,5%) au fost supuse procesului de destrămare cauzate nu de suzeranitatea otomană⁵, dar de restructurările hotarelor. Printre acestea trebuie căutat și s.Bălți. Se pare, că inițial această localitate provine din sate domnești, care au fost „risipite” și strămutată de două ori: pe un „loc pustiu” și „loc de sat”. Nu putem stabili cu precizie când a avut loc evenimentul, însă, actele ne conduc spre intervalul de timp dintre 1588 și 1620.

Acest răstimp se prezintă destul de activ în ce privește apariția noilor sate și destrămarea obștilor satești⁶. Sursele se referă la o serie de sate care au fost plasate prin „hotărniciri” sau arbitrar (prin „înșelăciuni”) în locurile cele mai atractive de pe malurile râurilor, lacurilor, la intersecția căile de comunicație⁷, iar casele și le construiau pe terenuri mai puțin fertile. Unele concreșteau în așezări protourbane cu perspectiva de a obține statut de **торгъ, мѣсто/мисто, городъ sau ораши**⁸. De obicei așezările preluau numele proprietarului-fondator sau a moșierului, în acte se remarcă: unde a fost < cineva >, „unde este” < proprietar >⁹ sau reflectau locul de plasare: „pe malul” < râului >, „lângă” < iaz >, „pe margina drumului”, „în hotar cu...” etc.

În acest fel, au apărut un șir de sate, *prisăci* sau *polisade* domnești pe malurile râului Răut și a afluenților săi Răuțal, Copăceanca, Cubolta, Căinar și Soloneț¹⁰ fondate de Alexandru Lăpușneanu (1552-1561, 1563-1568), printre care se afla și

¹ П.В.Советов. Исследования по истории феодализма. Том 1 (Очерки истории землевладения в XV-XVIII вв.) Кишинев: Штиинца, 1972, с. 52,53 и др.

² Constantin C.Giurescu, Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea, Ediția a II-a, București: Editura enciclopedică, 1997, p.76

³ Alexandru I.Gonța, Studii de istorie medievală, Iași: Dosoitei, p.148

⁴ Constantin C.Giurescu, op.cit., p.73

⁵ История народного хозяйства Молдавской ССР (с древнейших времен до 1812 г.), Кишинев: Штиинца, 1976, с. 136. Colectivul de autori afirmă că dependența otomană a repercutat cu o „economie decăzută și istovită total” (idem), ceea ce a efectuat cu modificarea tipologiei feudalismului (A se vedea: Ibidem, p.139 ș.a.). Astfel, a fost pusă temelia „eliberării moldovenilor” de sub turci și anexării teritoriului (până ce a Basarabiei) la Rusia Țaristă.

⁶ C.Cihodaru, Alexandru cel Bun, Chișinău: Cartea moldovenească, 1990 (În continuare: C Cihodaru, Alexandru cel Bun), p.17

⁷ Alexandru I.Gonța, Studii de istorie medievală, Iași: Editura Dosoitei, 1998, p.167

⁸ Pavel Cocârlă acceptă numai două semantici – târg și oraș. A se vedea: Pavel Cocârlă, Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Sec.XV-XVIII, Chișinău: Universitas, 1991 (în continuare: P.Cocârlă, Târgurile și orașele), 188 p.

⁹ A se vedea: C.Cihodaru, Alexandru cel Bun, p.17

¹⁰ Privitor la *prisacă* în istoriografie există două păreri: reprezenta o întreprindere de scutari și o fortificație din pari de lemn (1) sau o crescătorie de animale (slav.: **скотъ**, rom.: **scutar-păzitor de animale**).

Scutăria Zăvadeni¹. O Carte din 20 august 1588 a domnitorului Pertu Schiopul (1574-1577, 1578 -1579, 1582-1591), scrisă de uricarul Roșca restituie hotarele moșiilor².

Sub aspect structural prisăcile includeau „locuri pustii”, pământuri arabile, lunci, toloace, ape curgătoare, lacuri, iazuri, heleștee, mori și locuri pentru mori, sladnițe, pive, stupi; practicau creșterea animalelor, pescuitul și negoțul³. Ca spațiu administra o suprafață destul de importantă inclusiv și mai multe sate, dar fără drept de a impozita și obliga la prestații populația. La est de actualul Bălți a fost așezată „pe râul Răut și pe amândouă părțile Răutului și cu loc de mori la râul Răutului, care acest sat a fost sat drept domnesc”⁴ scutăria Zăvadeni cu același statut. Protejată de stat ea nu a suportat „risipiree”.

Viața economică de aici era înviorată de așezarea pe drumul de comunicație Iași↔Soroca, aflat în contact nemijlocit cu linia comercială Hotin↔Soroca, Tighina și cu „<șleahul> Orheiului”⁵. Un document din 5 iunie 1559 narează că Alexandru Lăpușneanu expediază din Orhei 70 de boi crescuți pe văile Răutului ca să fie vânduți la scutăria Zăvadine și să cumpere de aici fier⁶. Reese că zăvadinenii practicau nu numai agricultura, creșterea animalelor și prelucrarea fierului, dar mai cumpărau vite, evident, în scopuri comerciale. Mărfurile de aici se mișcau spre „hotarul polon” și contactau cu negustorii genovezi⁷, probabil, sosiți la Soroca.

Din sistemul acesta de comunicații mai fac parte orașele aflate în ascensiune Lăpușna, Costești și Chișinău. Zona Bălți cu floră și faună variată, sol fertil, prisăci, producție de ceară, miere, fructe, cereale, lactate; cu fierari, șelari, hangii, olari, cârciumari⁸ și alte ocupații, nu putea rămâne pasivă din punctul de vedere al includerii în comerț.

Fără îndoială, o bună parte din produse erau consumate pe loc, iar restul intra în circuitul marfar intern și extern. Nu există indicații documentate privitor la influența directă a drumurilor comerciale asupra genezei or.Bălți. Însă, procesele economice din zonă nu pot fi lăsați fără atenție. Uricul fals „de întăritură” [din 23 noiembrie 1470] executat, cu siguranță, după moartea lui Lăpușneanu, cu ocazia revizuirii hotarelor de moșii, este pomenit „șleahul care merge la Bălți”⁹. Deci, actul a fost executat cel târziu pe la începutul sec. al XVII-lea și atestază existența sigură a toponimului Bălți deja recunoscut în calitate de târg.

¹ Gh.Pungă, Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 1994, p. 65.

² Documente privind Istoria României, Veacul XVI, A. Moldova (în continuare: DIR), vol. III (1571-1590), p. 394

³ Constantin Cihodaru, Petru Rareș, Red. coord. Leon Șimanschi, București: Ed. Acad. Române, 1978, p.60. Situația caracterizează nu numai perioada domniei lui Petru Rareș.

⁴ DIR, XVI, A., vol.III, p. 393

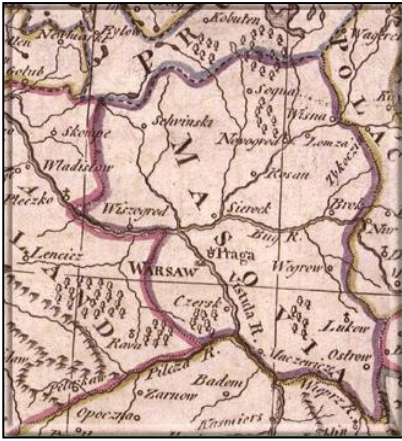
⁵ Alexandru I.Gonța, Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII, Prefață de I.Caproșu, București: Ed.Științifică și Enciclopedică, 1989, pp.15-24; Pavel Cocârlă, Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală, Sec.XV-XVIII, Chișinău: Universitas, 1991, pp.115-118 ș.a.

⁶ Alexandru I.Gonța, Relațiile economice..., p.147

⁷ Ștefan Andreescu, Genovezii pe „drumul moldovenesc”, în “In honorem Ioan Caproșu”, Bicărești-Iași: Polirom, 2002, p.216

⁸ Constantin C.Giurescu, Op.cit., p.80

⁹ Documenta Romaniae Historica, A.Moldova (în continuare DRH), vol.II (1449-1486), București: Ed. Acad.RSR, 1976, p. 442

Majoritatea scriitorilor preocupați de istoria veche a mun. Bălți au vehiculat până la absurd numele principesei poloneze *Ringala Mazovia* (în interpretare rusă –Мазовецкая), care ar fi stat la temelia înființării orașului. Însă sursele de epocă nu confirmă ipoteza, cu atât mai mult că o astfel de așezare umană la acest moment la confluența râurilor Răut și Răuțel nu exista. Topicul Bălți în calitate de „loc de sat” și „sat” intră în limbajul actelor prin sec.XVI-XVII ca urmare a remanierilor teritorial-administrative¹ din timpul lui Alexandru Lăpușeanu și Petru Șchiopul.

Oricum, dat fiind, că Ringala figurează în calitate de fondator a municipiului suntem obligați să-i oferim atenție. Așadar, cine a fost principesa Ringala Mazovia? În literatură numele acestei doamne este comentat diferit. Unii autori consideră că a avut destinul unei femei nefericite, alții fac din ea o eroină a timpului.

A trăit între cca 1370 - cca 1429². Este vara regelui polon Wladislav și sora Marelui duce lituanean Vitold. În 1391-1392 simpatica lituanecă a fost ostatică a fratelui său la curtea teutonilor. Apoi se căsătorește cu Henrich Siemowitowic, ducele Mazoviei³ decedat subid la începutul anului următor (1393). Ringala era învinuită de cumnați precum că și-ar fi otrăvit soțul⁴, dar fără ca să aducă dovezi concludente.

În 1419, după o văduvie de un sfert de veac, la o vârstă de sub cincizeci de ani, dar încă frumoasă și atractivă, se recăsătorește cu Alexandru cel Bun (23.IV.1399-1.I.1432⁵). Astfel, devine a treia consoartă a voievodului moldovlah⁶, căruia nu-i plăcea singurătatea.

¹ Ibidem, p.266. Scade, spre exemplu, numărul ținuturilor: de la 24 la 19, sunt risipite o serie de sate pe Răut, iar țăranilor li se dau alte locuri pentru sate. La 27 august 2008 pe un regim termic de cca 35°C și un soare incandescent, înarmat cu harta topografică, am investigat locul de confluență a Cuboltei și fostului pârâu Bălți. Pe lan au fost observate conturile caselor ridicate de bălțenii de altă dată.

² Anul nașterii este stabilit cu aproximație, ținând cont că Ringala s-ar fi căsătorit la 20-22 ani. Anul morții este stabilit în baza publicației dnei S.Grișina (Об основательнице Бельц княгине Мазовецкой или История одного архивного поиска, în Rev. „Polskie ślady na moldawskiej ziemi”, nr.6/2006, p.16). Din articol se observă o slabă competență a autoarei în materie de investigarea arhivelor. Mai întâi de toate nu sunt aduse materiale de arhivă, doar că se face aluzie la unele scrisori. În afară de aceasta, documentele de arhivă poloneze sunt executate în latină care nu puteau fi de prelucrate prin cunoașterea numai a limbii ruse. Bănuim că data morții Ringaliei (15 octombrie 1429) a fost scoasă din muzeu.

³ Henrich, reprezentant al dinastiei Siemowitowicilor din Mazovia. În 1388 regele polonez Jagailo (din 1383 Belz întră în componența Reg.Poloniei) donează orașul lui Ziemowit (1388-1426), moștenit de Kazimir între 1421-1442 (a se vedea: Л.Войтович. Белзькі князі, în rev. «Київ», 1991, № 5; Кородіське місто Белз. Державний історико-культурний заповідник. Львів, 2003, с.5-6)

⁴ Zdzislaw Spieralsky, *Avantury Moldawskie* (în rusă de Н. Малютин-Конкель, Бельцы, 2001), p.19

⁵ Letopisețul anonim (de la Bistrița): «В лѣто 6907 мѣсяца априлия 23 стал Александръ воевода господаремъ у Молдавской земли...И обладел Александръ воевода Молдавскою землю 32 лѣта и 8 мѣсяць и умрѣт в лѣто 6942 генуария 1 еже и погребѣн бысть въ Бистрический монастырь», în «Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. Составитель Ф.А.Грекул. Москва: Изд. «Наука», 1976, с.24

⁶ Există o versiune că Alexandru cel Bun ar fi avut patru soții legale și o concubină, pe Stanca sau Stana. Prima soție, se numea Margareta de Lozonț (Losonez), fiica voievodului transilvănean de origine maghyră. A doua era Neacșa sau Ana, cu care a conviețuit între 20.VII.1409-2.XI.1418. Ringala a fost a treia soție (1419-1421) și prin 1421 domnitorul se căsătorește cu Marina (A se vedea: A.D.Xenopol, op.cit., p.133-134; Gh.Pungă, *Din nou despre Ringala, soția lui Alexandru cel Bun*, în „Studii de istorie medievală și de științe auxiliare” (I), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2002, p.35; C.Cihodaru, Alexandru cel Bun, pp.256-260. Ultimul autor suspectează căsătoria cu Margareta.

Căsătoria avea o conotație politico-diplomatică. Alexandru vv era cointerestat în menținerea relațiilor amicale cu vecinii nordici. Politica aceasta a devenit o tradiție. Sunt cunoscute și colaborări militare. Astfel, În 1406 Vitold a primit ajutor militar de la moldovlahi în luptă cu Rusia moscovită, iar în 1422 – cu Ordinul Teuton¹. Relațiile de bună vecinătate sunt confirmate și de șederea în 1420 la curtea lui Vitold din Wilno a principelui Ilieș, unde acesta o cunoaște pe Maria, viitoarea lui soție².

Dar mariajul dintre Alexandru cel Bun și principesa Ringala nu a fost de lungă durată - în 1421 are loc divorțul. Se bănuiește că la mijloc se afla problema confesională: Ringala nu izbutise să-l atragă pe voievod la catolicism, doar numai pe Mitropolitul moldovean devenit curând un misionar papal aprig și în alte țări³. Atât Vaticanul, cât și cercurile ortodoxe creștine din Moldova, nu acceptau căsătoria bazată mai mult pe interese. În afară de aceasta cei doi erau veri de gradul al III-lea – Mușata, bunica voievodului valah o avea în calitate de mamă pe Maria înrudită cu regele Poloniei.

Divorțul are loc spre finele anului 1421 și este confirmat de hrisovul de danie din 6929 [1421] decembrie 13, prin care doamna obține localitățile Siret și Volhovăț cu toate veniturile și o indemnizație anuală de 600 ducați în aur pe viață. Actul dat nu face nici o aluzie la Bălți, care, potrivit afirmațiilor unor autori, ar fi fost donat principesei Ringala. Alt fel zis, avem de afacere cu plastografierea unei surse medievale. Cu toate la aceasta scrierile au formulat teza precum că Bălțul ar fi fost întemeiat de Ringala Mazovia în 1421. În calitate de argument suplimentar au fost luate și consemnările călătorului și diplomatului francez de Lannoy, care a vizitat Suceava imediat după ce avuseră loc desfacerea căsătoriei.

În legătură cu situația dată este necesar să recurgem la analiza Diplomei emise din cancelaria lui Alexandru cel Bun și să facem unele precizări ale textului semnat de călătorul francez.

Diploma voievodală, executată în latină și slavonă stipula următoarele: „Мы, Алезандръ воевода, господарь Земли Молдавской,...

Знаемо чиним[ъ], сим[ъ] нашим[ъ] листом[ъ]...дали своєю доброю волею а никоим[ъ] промучени Сирет[ъ] мисто а Волховець и съ селы и приселкы, со млины, и со ставы, и с мыты, и с платы из данми, и приходы и доходы и съ оусими оужиткы щюж[е] к тому мисту, к Сирету и к Волховцю слухаеть, ничего собъ назад[ъ] и наперед[ъ] не выимаючи, сестръ господаря нашего, короля Пол[ъ]ского <и> иных[ъ], и великого княз[ъ] Алезандра, инако Витовта, княгини Римгайлѣ, бывшой жонѣ нашой, до ей живота.

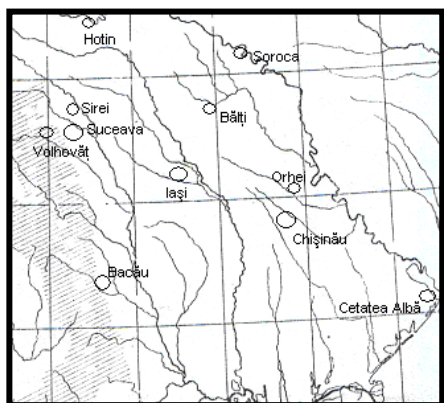
¹ A.D.Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, Ediția a IV-a, vol.II, București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1986, p.135 O cronică poloneză remarcă eroismul select al celor 400 de călăreți valahi comandați de spătarul Coman. Teutonii mult mai numeroși atacă cetatea Marienburg din Brandenburg. Valahii simulează o retragere spre pădure. Apoi descalecă de pe cai și atacă cavaleria inamicului, producându-i pierderi însemnate. În sfârșit, încalecă și termină lichidarea pâlcului german. Moldovlahii, probabil, au participat și la bătălia dela Grunwald (1410). Ecoul despre eroismul vlahilor a depășit timpul: până și cancelarul Bismark, unul din principalii unificatori ai Germaniei (sec.al XIX-lea), manifesta reflecții negative față de români în genere din contul aceluia trecut.

² Zdzislaw Spieralsky, op.cit., p.19

³ C.Gane.Trecute vieți de doamne și domnițe, Vol.I, Chișinău: Universitas, 1991, p.23

И к тому, на каждыи годъ, шесть сотъ золотыхъ дукатовъ али бо черленыхъ золотыхъ оугорскихъ, на двое роздѣливши: на дьень святого апостола Петра три ста, а на рожество Христово другая три ста, до кулѣ она жива. Ещ имаемъ ей дати и то слюбуемъ оусе полнити и держати, ако оу семъ листу написано, при нашеи чьсти и при христїанскои вѣрѣ, безъ лести и безъ хитрости”¹.

(„Noi, Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei,...Facem cunoscut, cu această carte a noastră,... că am dat de bunăvoia noastră și nesiliți de nimeni târgul Siret și Volhovățul, și cu satele și cu pricaturile, cu morile, și cu iazurile, și cu vămile și cu plățile din dări, cu câștigurile și cu veniturile și cu toate foloasele care țin de acest târg, de Siret, și de Volhovăț, fără să ne luăm nici în viitor nimic îndărăt, surorii domnului nostru, craiului Poloniei (și) al altor țări, și a marelui cneaz Alexandru, altfel numit Vitovt, cneaghinei Rimgaila, fosta noastră soție, pentru cât va fi în viață.

Pe lângă aceasta, îi dăm în fiecare an șase sute de ducați de aur sau galbeni roșii ungurești, împărțiți în două: trei sute în ziua sfântului apostol Petru și la nașterea lui Hristos alte trei sute, cât va fi în viață. Aceasta îi vom da și făgăduim să împlinim și să ținem toate acestea, cum e scris în această carte, pe cinstea noastră și pe credința creștinească, fără înșelăciune și fără viclenie”).

Se observă distinct că Alexandru cel Bun donează principesei Ringalia târgul Siret și satul Volhovăț cu toate veniturile și stabilește cota îndemnizației anuale de 600 ducați în aur „cât va fi în viați”. În ce privește „dreptul de a valorifica „locuri pustii” peste cele indicate în hrisov, unde principesa ar fi întemeiat „o mică așezare – viitorul oraș Bălți”², acest uric nu se exprimă nici într-un fel. Prin urmare, ideea formulată reprezintă un mit inventat și lipsit de suport documentar. La fel de confuză se prezintă afirmația, potrivit căreia Ringala pe locul viitorului Bălți ar fi ridicat o bisericuță din lemn (ortodoxă sau catolică?) și că ar fi pus temelia orașului Bălți „nu mai târziu de anul 1421”³. Astfel de „concluzii” nu au nimic comun cu cercetarea problemei și induc opinia publică de la cunoașterea realității obiective.

Toponimele *Siret* și *Volhovăț* sunt situate în partea nordică a Moldovei și în apropiere de frontieră de stat cu Regatul Poloniei, patria de origine a Ringaliei. De acolo până la intersecția fluviilor Răut și Răuțel este o distanță mare. Așa că selecta doamnă nu ar fi dorit să valorifice un teritoriu nepopulat și absolut necunoscut. În genere, ar fi fost o activitate absurdă și irosire zădarnică a resurselor bănești.

¹ Documenta Romaniae Historica, A.Moldova (În continuare DRH), volumul I (1384-1448), Întocmit de C.Cihodaru, I.Caproșu și L.Șimanschi, București: Ed.Academiei Române, 1975, p.69

² Bălți. Consacrat celei de-a 585-a aniversare a întemeierii orașului Bălți de Svetlana Grișina, Chișinău: Proart, 2006, p.20

³ Ibidem, p.21

În felul acesta, numele Ringala care figurează de mai multe ori printre cele 38 mii de personalități incluse în condica actelor emise între 1384-1625¹, nu lasă nici o urmă legată de istoria localității Bălți și, deci nu poate să apară în calitate de fondatoare a viitorului oraș.

Castelul Olesko. 75 km la est de Lvov

După părăsirea Moldovei Ringala revine în țara de origine. Locuiește în or. Belz (Bels/Belfz și nu Бельцы), iar în ultimii ani de viață a preferat să trăiască în Castelul Olesko, locul de naștere a lui Jan al III-lea Sobetzky, rege al Poloniei (ambele topice se află în jurul or. Lvov). Aici își ia numele de Ana, probabil, considerându-se în postură de sihastru. Moare la o vârstă de sub șaizeci de ani fără ca să scrie amintiri pentru urmași.

La tălmăcirea istoriei or. Bălți s-a profitat de consemnările emisarului-călător francez *Guillebert de Lannoy* (1386-22.IV1462), care ținea drumul spre capitala otomană Constantinopol cu ocazia pregătirii unei cruciate noi spre Orient². Concomitent se mai fac referiri la opera lui *Herodot* (sec.V î.e.n.), care vizitează cetatea Tiras³, la memoriile lui *Matei Mirano* (1502)⁴, acesta vine în Moldova lui Ștefan cel Mare din Veneția, bănuind că ar fi mers pe una din căile: Marea Neagră-Cetatea Albă-Bacău-Suceava, sau Veneția-Serbia-Târgoviște-Bacău-Suceava⁵. Aici s-a aflat „câteva luni”⁶ pentru a-l tămădui pe domnitor de podagră.

Ne interesează însă numai scrierile lui de Lannoy, care s-au păstrat și au fost tipărite atât în Franța, cât și în Rusia Țaristă. La mijl.sec. al XIX-lea F. Bruni realizează o traducere parțială din franceză în rusă, însă, comite o greșeală fatală: toponimul *Belfz* din călătoriile francezului este echivalat cu БѢЛЦЫ.

Dar să urmărim fragmentul în cauză: „*Item, de là me partis et m'en alay à une ville en Russie, nominée Belfz, devers la duchesse de la Mosoeu, qui me fist honneur et m'envoya à mon hostel plusieurs manière de virves...*”⁷ („La fel, din această parte am plecat în alt oraș din Rusia, numit Belfz, spre principesa Mosoeu, care m-a primit cu onor și m-a servit cu multe bunuri...”). În limba rusă textului a fost tradus în felul următor: „*То же: Оттуда я отправился въ другой городъ въ Россіи, называемый БѢльцы, къ герцогинь Мазовецкой, которая меня приняла съ почестью и прислала въ мою квартиру разного рода припасовъ...*» (aldinile și cursivele aparțin nouă.).

Chiar un cititor mai puțin experimentat în cunoașterea limbii franceze observă interpretarea falsă a toponimului *Belfz*, care nici fonetic și nici morfologic nu se asociază cu toponimul *Bălți* (БѢльцы). Semnul moale «ь» în topicul „*Belfz*” nu

¹ Alexandru I.Gonța, Documente privind istoria românilor. A.Moldova, București: Ed. Academiei Române, 1995 -500 p.

² N.Iorga, Istoria românilor prin călători, București: Ed.Eminescu, 1981, p.87 (Prima ediție a Călătoriilor are loc în jumătatea sec. al-XIX-lea: Voyages et ambassades de Messire Guillbert de Lannoy 1399-1450, Mons, Tipografie d'Em.Hoyois, 1840. Apoi la Odesa apare o ediție bilingvă, franco-rusă: Ф.Брунь. Современная библиография, în «Записки Одесскаго общества исторіи и древности». Томъ третій. Одесса, 1853 (în continuare ZOOID), c.433-465. Călătoriile sunt traduse în poloneză de V.P.Hasdeu, apoi reeditate în franceză de N.Iorga, anul 1928

³ Геродот. История в девяти книгах. Ленинград: Наука, 1972, с.190 etc. Tiras = Cetatea Albă.

⁴ Bălți, p.11

⁵ N.Iorga, Istoria românilor prin călători, București: Eminescu, 1981, pp.97-98 și următoarele

⁶ Ibidem, p.98

⁷ Ф.Брунь, op.cit., p.435

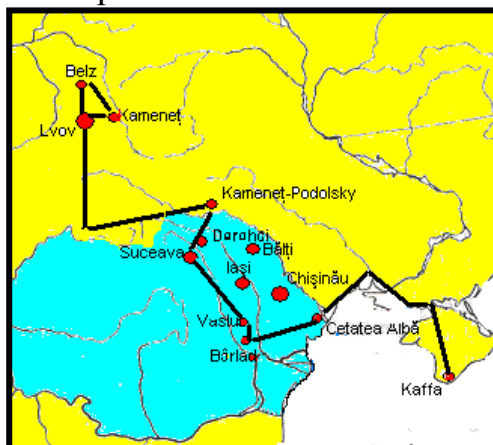
există. Îmbinarea „fz” și «ц<ы>» la fel nu corelează. În mod normal consoana «ц» ar avea alternativă în grupul de limbi romanice combinarea consoanelor „tz” și nu „fz”. De aceea traducerea toponimului *Belfz* din franceză în rusește *Бѣльцы* nu corespunde normelor gramaticale nici din sec.al XIX-lea și, cu atât mai mult, celor contemporane.

Din altă parte, în 1421, teritoriul unde va fi întemeiat orașul Bălți nu putea să facă parte din componența Rusiei, căci anexarea Basarabiei a avut loc tocmai în anul 1812, sau cu patru secole mai târziu. Oricum, noi am reconstituit drumul pe care a mers călătorul francez. Mai întâi sosește la Lvov, apoi se deplasează spre un alt „oraș rusesc” (*de fapt – polonez-n.n.*) care se numea *Belz* (în transcriptia franceză *Belfz*) astăzi inclus în componența Ucrainei și este situat la nord de Lvov pe malul stâng al râului Solokin, un afluent al Bugului de Vest¹ (a se vedea hărțile de mai jos). Aici profită de o audiență la protagonista noastră Ringala. Apoi calea o ține spre Kamenka (Kamenet)². Din punct de vedere practic această rută se prezintă logic și includea distanțe acceptabile pentru mijloacele de transport al epocii. După ce a fost primit de Vitovt se mai întâlnește cu demnitari din Novgorod, Pskov și tătari³. Peste nouă zile de ședere aici, revine la Lemberg⁴. Apoi „prin Rusia muntoasă” a Podoliei (panta estică a Carpaților sosește într-un „alt Kamenet”⁵, care, fără îndoială, este Kamenet-Podolsk-ul de astăzi.

Belz – Bălți

Calea parcursă de francezul de Lannoy

¹ Este următoarea greșală a francezului de Lannoy: Belz (Belfz) nu era „un alt oraș rusesc” și aparținea Regatului Poloniei. Orașul este atestat în 1030 (*Povesti vremennyh let*, o cronică rusească). Făcea parte din Rusia Haliciană. Între anii 1233-1241 a fost devastat de tataro-mongoli. În anii 1340-1377 inclus în componența Lituaniei, în 1377-1382 – anexat de unguri. Din 1382 face parte din statul polonez și la ordinul lui Jagailo (1388) este dat în stăpânirea lui Zemowit Zemowitowici (a administrat între anii 1388-1426), conte al Mazoviei, un descendent al căruia a fost primul soț al Ringaliei. Între 1426-1462, cu suspendări, orașul se află în stăpânirea lui Kazimir Zemowitowici, ultimul conducător al knezatatului Belz. Apoi devine voievodat. Urmează devastări tătare (1499-1502). Din 1722 – în componența monarhiei Habsburgilor, 1919 – în componența Poloniei, 1939 – ocupat de trupele sovietice, 1944 – în componența Poloniei, 1951 – în componența Ucrainei. Suprafața orașului: 5,85 km². Populația: 2478 oameni (2001) de etnie ucraineană. Unul din cele mai vechi orașe din vestul Ucrainei.

² Idem. Kamenetz este atestat în 1406 și se numea Dimoșin, dar foarte curând – Kamenka. Din 1485 capătă denumirea de Kamenka-Strumilovaya (posesie a lui Iury Strumilov). Ceva mai târziu se numește Kamenka-Bugskaya. Din aceste informații facem o concluzie că în timpul vizitei lui de Lannoy Kamenet reprezenta un castel rezidențial al principelui lituanian Vitovt.

³ Poate fi suspectată întâlnirea cu „duc sarrasin de Tatarie”. Aici de Lannoy din nou încurcă ceva.

⁴ ZOOID, p.437

⁵ Idem

Din Kamenetz<Podolsk> de Lannoy coboară spre Valahia Mică, unde obține o audiență la Alexandru cel Bun¹. Drumetul povestește că întrevăderea a avut loc „à ung sieu villaige, nomine Cozial” („într-un sat de al său, numit Cozial”). Conform actelor din sec.XIV-XV în Moldova existau mai multe topicuri Cozia: „sat pe <pârăul> Cozia” j.Iași², „prisăci pe <pârăul> Cozia”³ ș.a. Dintre acestea ambele pot pretinde la audiență, dar cel mai probabil ar fi fost prima așezare. Alte păreri susțin că de Lannoy a sosit direct la Suceava, cetate de scaun. „Se credea odinioară, constată N. Iorga, că acel „Cozial” ...se găsește în Basarabia, dar se pare că scriind acest nume călătorul s-a îndreptat după pașaportul slavon dat în Suceava. Deci el a vizitat pe Alexandru, nu într-un sat oarecare, ci la Suceava însăși”⁴.

Nesigure sunt concluziile autorilor ruși din sec. al XIX-lea când au confundat topicul Cozial cu Chipriana fiindcă în preajmă viețuiau căpri sălbatice⁵, sau și mai confuz - cu satele Caușani, Han-Chișla sau Chizik-Bunari⁶ așezate în apropierea nemijlocită de Tiras⁷.

Astfel, după „alt Kamenetz” <Podolsk> de Lannoy trece frontiera cu Moldovlahia pe la Hotin și coboară în jos pe una din căiile comerciale bătătorite și protejate de autoritățile domnești: Dorohoi-Botoșani-Suceava-Iași-Bârlad-Tecuci sau Rădăuți-Suceava-Tg.Neamț-Bacău-Bârlad-Tecuci, ocolind zona de intersecție a fluviilor Răut și Răuțel. Sfătuit de Alexandru cel Bun, francezul renunță să urmeze calea spre Dunăre („*qui m'y osast conduire*” - „*fiindcă nimeni nu ar fi îndrăznit să mă conducă*”⁸) și de la Tecuci merge prin Moncastro și Kaffa ca ulterior să ajungă în în capitala Imperiului Otoman.

Din cele spuse reese că Ringala și de Lannoy nu au nimic comun cu istoria incipientă a mun. Bălți. Afirmația precum la confluența Răutului cu Răuțel ar fi existat că în 1421 sau în jurul acestui an vre-o localitate nu are dovezi documente. De aceea orice publicație de acest gen își pierde valoarea încă din start. Între timp, sursele facilitează reconstituirea argumentată a genezei și primei atestări a orașului.

Privit retrospectiv Bălți apare inițial ca o localitate sătească obișnuită. Forma lui de organizare internă corespunde tradițiilor îndepărtate ale oștii sătești. Din 1769 capătă forma tipică a unui târg boieresc, populația căruia practica agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile, negoțul. De aceea istoria lui trebuie căutată în toponimica rurală conjugat cu restructurarea și tipologia feudalismului românesc în genere. În același timp, evoluția așezării a fost condiționată firesc de soluționarea problemelor legate de politica militară specială a domnitorilor întru combaterea incursiunilor frecvente ale vecinilor din părțile răsăritene.

Statul era obligat să elaboreze măsuri care ar neutraliza eminența pericolului extern dat. Astfel, pe parcursul secolelor au fost ridicate o serie întregă de cetăți

¹ Ibidem, p.438

² Ibidem, veacul XIV-XV, vol.I, p.281

³ Ibidem, vol. I, pp. 92, 268, 181, 282, 321.

⁴ N.Iorga, Istoria românilor prin călători, p.88

⁵ ZOOID, p.451

⁶ Idem.

⁷ А.Артемьев.Бессарабская область. Список населенныхъ мѣсть по свѣдѣніямъ 1859 года. Санктпетербургъ, 1861, № 190, с.15. În sec.al XIX-lea s.Han-Chișla se numea Chișla Hanului (rus: Ганкишло) – sat de coloniști.. Chizic-Bunari dispăre din condica satelor: probabil, a fost fuzionat cu Han-Chișla.

⁸ ZOOID, p.438

puternice - Roman, Piatra Neamț, Tg.Neamț, Suceava, Siret, Țețina, Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Ciubărciu, Cetatea Albă, Chilia Nouă ș.a., care au îmbrăcat frontiera estică a Țării Moldova într-o armură defensivă eficientă. A doua linie de apărare include structură mai polimorfă –prisăci¹, movile de semnalizare², satele devălmașe (răzășești)³, consolidarea moșiilor boierești și mănăstirilor, investirea pârcălabilor⁴ cu putere autonomă etc. Calculul arată că numai în perioada domniei lui Alexandru cel Bun din numărul total de 96 hrisoave și urice 68 (58,8%) vizau donații funciare boierilor pentru „slujbă și credință”, iar 28 (41,2%) - mănăstirilor⁵. Din număr total de sate donate 17 (17,7%) erau plasate pe malurile râurilor Putna, Siret, Bistrița, Trotuș, Prut, Jijia ș.a., iar restul – în alte locuri, printre care și daniile fostelor soții ale domnitorului Maria, Ringala și Marina. Explicațiile ni le dă Cartea voievodală a lui Petru Șchiopu din 20 august 1588 scrisă de Roșca, uricar ieșean⁶. Actul dat reflectă politica funciară domnească în genere și modificările funciare din sectorul albiei Răutului plasate între actualul sat Elizaveta și Gura Căinari. În sec.XV-înc. sec.al XVII-lea aici sunt atestate 33 de sate - Bălți (Bălțile⁷), Begeani, Bobeni, Budăești, Bursuceni, Căenari, Colunești, Coșiug, Cubolta, Drojdiești, Goenești, Gura Căenarului, Heciul, Joldești, La Oprea, Lozile, Mărculești, Micești, Miron, Nemțeni, Odăile, Prajila, Prideni, Putinești, Schindirești, Soloneț-Roșiatic, Stârceni, Trifan, Țiplițești, Vădureni, Visternicii și Zăvideni⁸, în care locuiau cca 4000 de oameni. În

¹ Prisacă – instituție teritorială economică, comercială și administrativ-militară fortificată

² Movilă de semnalare – ridicături din țărână văzute una la două-trei. În caz de invazie străină se da foc în lanț materialului inflamabil din vârful construcției, după care în scurt timp informația ajungea la conducerea țării, stabilindu-se totodată direcția incursiunii. Administrația locală era obligată să evacueze din calea dușmanului oamenii și bunurile materiale. Reprezenta un element al tacticii “pământului pârjolit”, ceea ce submina capacitatea de luptă a inamicului. În perimetrul Basarabiei astfel de movile au existat până în anii șaizeci ai sec.al XX-lea. Însă, autoritățile sovietice centrale și locale, inclusiv și șefii kolhozurilor, au nivelat cu solul aceste măturii ale trecutului istoric. Astăzi aceste vestigii sunt întâlnite extreme de rar, celelalte fiind șterse din conștiința băștinașilor.

³ Obștea devălmașă (răzeșească) este moștenitoarea obștilor teritoriale și sătești. Începând cu sec.al XV-lea suportă presiuni din partea elementelor înstărite urmată de destrămarea ei.

⁴ Pârcălab –dregător (funcționar public) civil și militar de rang înalt împuternicit cu administrarea unui ținut (județ) pe teritoriul căruia se afla o cetate.

⁵ DRH, A.Moldova, volumul I (1384-1448), doc.10-105, pp.13-156; Marius Chelcu, Mențiuni documentare privitoare la la acte emise de cancelaria lui Alexandru cel Bun, în In honorem Ioan Caproșu, Polirom, 202, p.111

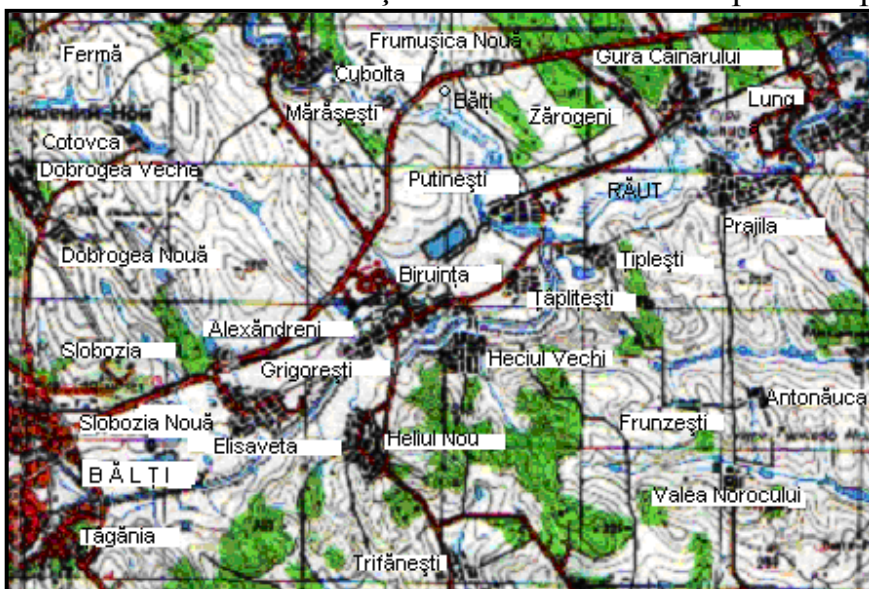
⁶ DIR, veacul XVI. A.Moldova, vol. III, p.392-395

⁷ Bălțile, Bălțili, Bălției (A se vedea și în «Труды Бессарабской губернской Ученой архивной комиссии», томъ третій. Под ред. И.Н.Халиппы. Кишиневъ, 1907, с.273). Toponimul Bălți are și fdeu foneme: Bălți, Băl(i)ți sau Bălțul, Bălții etc.

⁸ DIR, XVI-I, 602; II,34, 219; III, 42, 133, 137, 253-254, 393-394; IV, 51, 145, 156-157, 207, 221-222, 243, 282-284, 394, 399; XVII-I, 137, 149; II, 112; III, 23; IV 36, 102, 135, 145, 218, 229, 399, 439, 445; V, 228,248

afară de acestea sunt atestate mai mult de 15 „locuri de sate”¹, „locuri pustii”², 6 seliște³, 4 locuri cu iazuri pentru mori și prisăci⁴.

În ce privește locul viitorului municipiu Bălți, documentul nu indică la vre-o așezare umană sau loc potrivit pentru trai. Peisajul geografic din zonă era dominat de apele Răutului scoase mult la suprafață, care formau o mlaștină întinsă bogată în trestie și ierburi acvaticе. Răuțelul, al cărui albie cotea spre nord de la actualul Pod al Chișinăului și ajungea până aproape de actuala Gară auto și se revărsa în Răut lângă podul de pe str. Ștefan cel Mare. În interiorul mânicilor al celor două fluvii se formau o mulțime de băltoace. Este foarte mult probabil că actualele cartiere nr.9 și 10, o bună parte din Slobozia și lunca Răutului de până la cotitura spre răsărit, erau locuri inaccesibile. Părțile adiacente erau ocupate de păduri seculare. Acest mediu

natural ezoteric ar fi o cauză că aici nu existau așezare umane.

De aceea trebuie să ne referim mai atent la procesele care au avut loc în părțile limitrofe estice, iar în mod special, la mișcările toponimice și ale hotarelor destul de active, cu atât mai mult că printre așezări se afla și una cuantificată curios, **Bălți**. Acest Bălți, până acum

necunoscut opiniei publice, a fost un participant al mutațiilor tipice din zonă, iar în mod special, al politicii domnești de „risipire” și strămutare a satelor.

Alexandru cel Bun rămâne în calitate de unic fondator al prisăcilor. Politica lui a fost continuată de urmași, inclusiv și Alexandru Lăpușeanu (1552-1561, 1563-1568). Intervențiile lui au întărit această instituție. Însă „risipirea” satelor din preajmă urmată de strămutări „pe locuri pustii” sau „locuri de sate” provoacă disensiuni în rândurile populației rurale. La mijloc se află problema hotarelor. Cu referință la segmentului dintre actualul Alexandreni și Gura Căinar întins pe cursul apelor Răutului, situația se prezintă destul de tensionată. În principiu are loc o neascultare vădită a populației de legislația în vigoare. Interesul satelor de a-și păstra neclintit hotarele moșiilor strămoșești domina autoritar.

Trebuie de reținut un lucru esențial că hotarele satelor din toată Moldova feudală nu au fost stabile pe tot cursul Evului Mediu. Fluctuația s-a transmis și în

¹ Ibidem, XVI-II,24-25, 218; III, 133, 393-394; IV, 251, 261; XVII-I, 123-124; II, 3 ș.a.

² Iden. Prin „locuri pustii” trebuie de înțeles izlazuri comunale pentru vite cornute mici și teren necultivat.

³ Iden. *Seliște* (*siliște*) – loc unde a fost odinioară un sat, vatra satului cu loc necultivat, dar bun pentru cultivarea ariei adiacente și în interiorul satului.

⁴ Iden

secolele următoare. Spre exemplu, în Basarabia labilitatea proprietății funciare a decurs până în cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea¹.

Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582-1591) continuă politica funciară a predecesorilor. În Cartea sa din 7096 [1588] august 20 întărește lui Andrei, hatman „din mila lui Dumnezeu ... un sat anume Zăvadinile”(Zivadinele, Zăvadini, Zavidini, Zăvadeni, Zevadeni)² așezat „pe râul Răut și pe amândouă părțile Răutului și cu loc de mori la râul Răutului, care acest sat a fost sat drept domnesc”³, precizând că „i-am făcut uric acest sat, ca să-i fie lui de la domnia mea sat și ocină cu tot venitul și cu întreg hotarul, pentru că i l-am dat lui, pentru vislujenia lui, ce a slujit domniei mele și țării domniei mele”⁴. Cu acest prilej este trimis Danciul, fost pârcalab să hotărnicască moșia. Însă satele din jur Budăiești și Heciul⁵, aflate „în pricină de hotar cu satul Zăvodenii”⁶, l-au respins. Atunci, domnitorul l-a înlocuit cu Cahonă, spătar, care a fost împuternicit să potolească cu orice preț spiritele rebele. În cele din urmă misiunea a rezultat cu o ameliorat parțială a relațiile tensionate.

Totodată documentul de hotărnicire furnizează informații prețioase despre alte sate așezate pe cursul apelor Răutului din zonă. Detaliile parvenite ne permit să descifrăm unele procesele care derulau aici . Din context reese că Zăvadeni era situat pe ambele maluri ale Răutului⁷ (astăzi mahalaua Zavedinovca ocupată de Fabrica de zahăr din Alexăndreni, un eleșteu sau râmnice cu același nume și o mahala amortită în s.Grigorești). Simptomele arată că aici a funcționat o scutărie domnească care administra toate satele de până la Nemțeni, topic care se afla, probabil, lângă Gura Căinari⁸. Reprezenta un centru administrativ și se bucura de anumite privilegii, inclusiv și funciare, ceea ce a cauzat conflictul. După decesul lui Alexandru Lăpușneanu (18 noiembrie 1561) diferendul a durat peste un sfert de secol, după care Petru Șchiopul, în sfârșit, a hotărât să recurgă la acțiuni de stabilire/precizare a hotarelor cu orice preț.

¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova fond 3, reg.2 dos. 765, ff.110-111. A se vedea: M.П.Мунтян, С.А.Панфилов. Землевладение в дореформенной Бессарабии. – «Ученые записки» Кишинев.университета, т. 117, 1971, с.407; Ф.Я.Маршалковский, М.П.Мунтян. Резешы Молдавии (конец XIX – середина XIX в.), Кишинев: Штиинца, 1983, с.24. D. Surucean, personalitate cultă și publicist basarabean remarcabil din cea de-a doua jumătate a sec.al XIX-lea (a publicat cca 300 articole în reviste și ziare!) remarca că în Basarabia „nu există o statistică mai imprecisă, ca cea funciară” (Д.Д.Суручан. О необходимости полного исследования землевладения резешей Бессарабии, în ziarul «Бессарабские губернские ведомости», 1886, № 49)

² A se vedea: DIR, XVI-II, p.34; vol.III, p.308-309, 393-395; veacul XVII, vol.I, p.111. În trecut a fost sat, seliște, ocol al scutăriei domnești, avea sate și seliști ascultătoare pe ambele maluri ale fl. Răut, ț.Soroca <lângă Alexăndreni>. A fost dăruit de Petru Șchiopul lui Andrei, logofăt și pârcălab de Neamț și urmașilor acestuia (DIR, XVI-III, p.308-309)

³ DIR, veacul XVI, vol.III, p.393

⁴ Ibidem, p.393. Un suret copiat de pe suret din 1552 septembrie – 1561 noiembrie, 13 la Iași tălmăcit în 1797 de pe un uric sârbesc de Andrei spune că Alexandru Lăpușneanu a dăruit lui Flore și Ilie Pohreb și Oanța un loc de sat la gura văii Dealul Vechi ca să-și facă satul Micești „ascultătoriu” de Zăvadenii” (DIR, XVI – II, p.34)

⁵ Budăiești, sat pe Răut, lângă Alexăndreni dispărut. Heciul/Hecești/Hiaciul, variante toponimice selectate din actele medievale (astăzi Heciul Vechi, r. Sângerei așezat pe malul drept al Răutului). În trecut a fost proprietatea mănăstirii Balica apoi Sf.Sava (DIR XVII-IV, p.439)

⁶ Documente privind istoria României. A.Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri. de Gh.Gonța, Ediție îngrijită și prefăcută de I.Caproșu, București: Editura Academiei Române, 1990 (În continuare: Gonța, Indicele), p. 120 ș.a.

⁷ Alexăndreni, sat, r.Sângerei întemeiat în 1840 (Enciclopedia Sovietică Moldovenească, v.I, Chișinău, 1970, p.94)

⁸ Bănuiala îi aparține lui Alexandru I.Gonța (Gonța, Indicele, p.175). Se pare, că ilustrul medievist avea dreptate, fiind că și Petru Șchiopul manifesta interes față de teritoriile și satele adiacente Răutului și confluenței lui cu Răuțal, Cubolta și Căinar.

Hotarul localității aflate în pricină cu vecinii includea Movnla Mare din stânga Răutului <deal, h=202 m>, locul „în jos de Cheldea”, stâlpul de la fântâna satului Bobenilor <sat de lângă Alexăndreni>, „alt stâlp la Movila Bobenilor” <o movilă situată imediat pe malul stâng al Răutului, la est de Elizavetovca¹>, vârful Aluneilor <la vest de Alexăndreni>, „de acolo <spre> alt stâlp” până la hotarul Beliciu <satul Biliceni Vechi>, apoi spre „loc pustiu lângă Sânger” <Sângerei>, „de acolo drept în jos, unde se împreună văile... dinspre Soloneț”, „iar de acolo, la movila...Odăilor” <h=240 m, astăzi dealul Rădoaia> „și de acolo peste valea Miceștilor” <sat lângă Radoaia> spre „Vârful Rediului Florilor” <deal, h=339 m, la nord de Rădoaia>, „și de acolo drept în vârful dealului, la obârșia Bârsanilor” <deal, h=339 m, situat între Heciul Vechi și Heciul Nou>, „iar de acolo drept la movila lui Ivașco” de lângă Vârtoape <loc pe Răut la Zăvădeni>, „iar de acolo, un stâlp, la marginea satului Schindireștiilor” <sat pe Răut lângă Zăvădeni>, „iar de acolo, la gura Coboltei” <râul Cubolta> și spre Movila Mare².

Moșiile satelor Budăești și Heciul se aflau la nord-est și est de hotarul Zăvădenilor. Însă acest lucru nu are importanță pentru obiectul nostru de studiu. Contează numai satul Putinești și împrejurimile lui, de la care se desprind două topice: **Bălți**, *pârâu* <lângă Putinești> și „loc de **sat pe Bălți**” atestate simultan de uricul lui Alexandru Lăpușeanu din 20 august 1588³ și alt uric, a lui Gaspar Grațiani Grațiani din 2 septembrie 1618<1619>, prin care „domnul a spus”, iar „Toader <a scris>” să i se întărească lui Ghidion, fiul lui Voico logofăt “satul Stănenii <situat undeva spre cursul mai inferior al râului Cubolta >, din ținutul Soroca și satul Solunceni, cu loc de moară și cu iaz pe Căinar și s-a convenit **satul Bălțile pe Cubolta**”⁴ <lângă Putinești>.

În felul acesta, **actele medievale domnești dintre 1588-1619 atestă trei topice ce țin de toponimul „Bălți” (un pârâu, loc de sat și sat) situate în extremitatea nordică a hotarului moșiei Putinești**. Noi am investigat vizual acest teren de la confluența albiei secate a pârăului Bălți cu râul Cubolta. Am constatat că pârăul, astăzi hidronim uitat, izvorăște în centrul s. Iliceuca <r-nul Florești>. Pe cursul apei au fost edificate trei iazuri mici, după care urmează albia intimidată pe alocuri de stânci capabilă doar să ducă voluptuos apele turbure de ploi. Drept confirmare a trecutului și prezentului mărturisește podul construit de pe traseul auto Bălți-Florești. La dreapta, între mânica râului Cubolta și acest pârâu venit către noi din timp se străvăd conturile caselor ridicate în ultimul deceniu al sec. al XVI-lea de țărani bălțeni.

Presupunem, că această populație rurală s-a desprins din vre-o localitate întemeiată „prin înșelăciune” în preajma imediată a s. Putinești și apoi risipită. Însă nu poate fi exclusă și varianta provenirii populației și așezării din alt loc similar. Însă cert rămâne că primul toponim „Bălți” s-a aflat aici. În această privință actele medievale tac.

¹ Elisaveta, sat afiliat administrative mun.Bălți este atestat în 1898 (Enciclopedia Sovietică Moldovenească, vol.II, Chișinău, 1971, p.454)

² DIR, XVI-III, p.393

³ Ibidem, p.394

⁴ Ibidem, XVII-IV, p. 399.

Restructurările la est de lanțul carpatin se prezintă extrem de active și caracterizează tipologia feudalismului. Mai întâi de toate, formațiunea se dezvoltă în sens statal. Marii proprietari laici puteau numai să profite de miluirile domnești „pentru slujire” devotată, fiind conștienți că nu aveau imunitate absolută - trădarea era sancționată cu pierderea ireversibilă a donației. Excepție făceau proprietarii clerici. Nu există indicații documentate care ar confirma sechestrarea sau etatizarea proprietăților funciare ale slujitorilor cultului. Actele de epocă indică cert că statul elibera titluri de proprietate în mod condiționat și funcționarilor din înaltele cancelarii.

Astfel, în perioada dintre 1588 și 1620, când sunt atestate topicele Bălți, domeniul funciar era în proprietate de stat. În paralel continua să existe vechile structuri funciare patrimoniale, a obștilor sătești, asupra căruia statală nu exercita influență directă din cauza că în acest segment rural în care funcționa tradițional dreptul răzeșesc. Autoritățile țariste în faza de criză a obștii au intenționat să modifice situația¹, ceea ce a grăbit destrămarea ei în calitate de structură socială, economică și juridică. În rest, puterea centrală stabilește control asupra mișcării pământului și rentei, lăsând proprietarilor de moșii doar unele priorități.

Apariția satului Bălți pe pârăul Bălți derivă de la tipul acesta de proprietate condiționată. Inițial populația rurală liberă locuia într-un sat obișnuit de pe malul Răutului din preajma s. Putinești sau în hotarul moșiei Zăvădeni. Însă pe timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu localitatea a fost risipită, iar țăranii - strămutați la confluența pârăului Bălți cu Cubolta. Totuși, se pare, că s. Bălți de pe pârăul Bălți provine dintr-o așezare situată pe moșia Zăvădeni. Raportată la geneza mun. Bălți există o ipoteză uzuală care pretinde să afirme că vechea denumire a orașului ar fi fost Zăvădeni.

În realitate situația e cu totul alta. Această localitate reprezenta una din cele mai cunoscute prisăci domnești de pe malul Răutului. Populația practica o economie intensivă, o parte a căreia era comercializată (cereale, produse meșteșugărești, vite etc). Totodată ea făcea parte din sistemul frontierelor răsăritene² de gradul doi. Atunci când Alexandru Lăpușeanu a produs „multe amestecături în întreaga noastră țară”³, Zăvădeni nu a fost afectat, doar numai satele adiacente apărute „prin înșelăciune”.

Astăzi noțiunea de Zăvădeni, la rând cu alte localități din zonă, a „suferit în cursul veacurilor nenumărate modificări”⁴ orto-fonetice. Vechea localitate, care ne interesează, s-a păstrat numai în două topice: o mahala din s. Alexăndreni, Zavidina, pe acest loc este plasată fabrică de zahăr și un heleșteu numit de localnici Zavidinovca, ambele reprezentând variante rusificate a noțiunii de Zăvădeni.

¹ Ф.Я.Маршалковский. Политика русского правительства по отношению к резешам Бессарабии в дореформенный период, în «Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в.». Вопросы истории. Межвузовский сборник. Chișinău: Știința, 1977, p.59-74.

² P.Poni, Statistica răzeșilor, București, 1921, p.30 ; [D.Dragnev], Politica lui Ștefan cel Mare în ținuturile de est, în Demir Dragnev, Igor Cașu, Emil Dragnev, Virgil Pâslariuc, Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și a posterității, Chișinău:Civitas, 2004; Teo-Teodor Marșalcovschi, Răzeșii în context istoric și juridic, în „Anuarul” Catedrei Disciplini Socioumaniste. 2006/2007 (Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți), Bălți: PUB, 2007, p.50-51. Referințele aparțin de satele răzeșești cu o capacitate de apărare mai sporită.

³ DIR, XVI-III, p.394

⁴ Istoria Literaturii române, v.I, Folclorul.Literatura română în perioada feudală (1400-1780), Red.acad.Al. Rosetti, București, 1964, p.12

Concomitent vine încă o informație extrem de prețioasă, care continuă logic presupunerile noastre și atestă cu precizie data primei documentări a satului Bălți <pe Răut>. Sursa provine din comentariile legate de expediția armatei poloneze de la Țuțora¹ din septembrie-octombrie 1620. Campania a fost cauzată de conflictul militar dintre Polonia și Imperiul Otoman din septembrie-octombrie 1620 declarat la 17 iunie de marelui vizir Ali pașa. În calitate de comandant regele Sigismund al III-lea l-a desemnat pe hatmanul Zólkiewsky.

La 3 septembrie 1620 polonezii trec Nistru lângă s. Iaruga, apoi transversează teritoriul Moldovei la vest de Soroca, prin părțile superioare ale Cuboltei, trec pe lângă Hecii de pe Răut și la 12 septembrie sosesc lângă Ungaeru (Ungheni), ocupând o poziție strategică la vre-o 7-8 km de Țuțora².

După o nereușită militară polonezii se retrag. Calea o țin prin satele Petrești, Scumpia, Catranâc, „iar, pe la amiaza zilei de 4 octombrie, <ajung>la râul Răut, lângă satul Bălți”³. De aici trupele poloneze, urmărite de tătari, „au trecut seara peste Răut<în mare grabă>și la 5 octombrie, în zori, au ajuns la râul Cubolta, pe care l-au trecut continuându-și calea de-a lungul malului drept pe lângă Moara Nouă, până la satul Servirni (Sauca)”⁴, aflat la o distanță de cca 10-11 km de Moghilev și Nistru.

Așa dar, prima atestare a or. Bălți are loc pe 4 octombrie 1620, luni, către amiază. Alte informații privind acest capitol sursele narrative nu ne dau. De aceea este necesar să se renunțe la anul 1421, care nu are nici o acoperire documentară în profitul zilei de 4 octombrie 1620 argumentată științific.

Bălți de pe Răut din cronica expediției nu poate fi confundat cu s.Bălți de pe pârăul Bălți, fiindcă trupele poloneze au mers de aici până la râul Cubolta cel puțin 15 km. Distanța a fost acoperită de cu seară <4 octombrie> până în zorii zilei de 5 octombrie. Astfel, nu poate fi suspectată concluzia că autorul descrierii expediției militare a armatei poloneze ar fi vorbit de un alt Bălți decât de satul care pe viitor va deveni un centru important economic, social și cultural din nordul Basarabiei. În calitate de argument vine și calitatea elaborării lui M.Wagner⁵ care pune în circuit științific surse poloneze mai slab cunoscute în istoriografia noastră⁶. Arsenalul documentar uzitat și concluziile făcute de acest autor sunt originale și precise. Prin urmare, ideea existenței pe Răut în octombrie 1620 a unui sat Bălți, care, cu cel mult doi ani în urmă era situat pe malul pârăului Bălți la confluența acestuia cu Cubolta, se pare nu atât bizară, cât reală.

Reese, că topicile pârăul Bălți (1588), loc de sat pe Bălți (1588), satul Bălți pe Cubolta(1618/1619), satul Bălți de pe Răut (1620), iar implicit și actul fals din 1470, care ne informează despre un șleah ce duce spre Bălți, fabricat, probabil,

¹ Un punct important de trecere prin Lăpușna spre Chilia (a se vedea: I.Caproșu, - Un catastif moldovenesc de vistierie din 1606, în „Anuarul” Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”, XXX, Iași, 1993, p.269)

² Marek Wagner, Expediția de la Țuțora, în rev. „Jutrzenka”, 2006, nr. 10-11, p.17, 19-20

³ Ibidem, 2007, nr.1, p.22. 4 octombrie 1620 coincide cu ziua de luni.

⁴ Ibidem, p.23

⁵ Articolul a fost publicat inițial în *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1 (57). Noi am utilizat rev. *Jutrzenka*, din cauza că aici este prezentat textul autorului în limba poloneză și tradus în română.

⁶ Gheorghe Pungă, Op.cit., p.35

după decesul lui Alexandru Lăpușneanu (1568), fac parte din una și aceeași istorie incipientă a mun. Bălți.

În finală constatăm și o slăbiciune a surselor care nu furnizează informații despre evenimentele ce au derulat în intervalul dintre 2 septembrie 1619 și 4 octombrie 1620, când are loc strămutarea populației din satul Bălți de pe Cubolta în vatra Bălți de la confluența râurilor Răut cu Răuțel. Putem doar bănuși că evenimentul a avut loc în martie-aprilie 1620, înainte de începutul lucrărilor agricole, ceea ce ar corespunde obiceiurilor strămoșești. Este mult probabil că satul (luăm media aritmetică din Țările Românești de cca douăzeci case) a fost ridicat mai sus de Podul Chișinău pe stânga fl. Răuțel. Populația practica agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile și comerțul mărfurilor. Pentru aceste ocupații aici existau toate condițiile și experiența necesară. În jur existau pământuri arabile bogate în humus negru de o calitate superioară; păduri, lunci și toloace pentru păscutul vitelor; material de construcție; ape de pescuit și bune de navigat, totalitatea cărora predispunea satul către o economie ceva mai extensivă.